

Тања Игњатовић*

Аутономни женски центар, Београд

РАЗУМЕВАЊЕ НАСИЉА ПРЕМА ЖЕНАМА ЗЛОУПОТРЕБОМ ДЕЦЕ

Сажетак

Текст фокусира пажњу на сложени феномен насиља према женама злоупотребом или злостављањем деце, чији ризик од појаве расте у периоду раздвајања и развода партнера, укључујући и период постразводног родитељства. Приказани су кључни налази истраживања о повезаности насиља према женама и злостављања деце, укључујући и истраживања у нашем контексту. Наведене су кључне последице насиља у партнерском односу за децу и за родитељство, с посебним нагласком на период раздвајања и развода, као и на поверавање деце и одржавање личних односа са родитељем којем деца нису поверена. Ове ситуације увећавају безбедносне ризике за жене и за децу, али нису праћене одговарајућим институционалним реакцијама – стручним проценама, судским одлукама, мерама и услугама центра за социјални рад. Сложеност проблема, фрагментарни приступ у концептуализацији кључних феномена, њихова међусобна противречност, али и системске родне пристрасности, уз недостатак знања и ресурса, наводе се као узрок проблема које имају стручњаци. То захтева нове концептуализације родитељства у контексту насиља у партнерском односу, повезивање проблема са родним улогама, јасно именоване мушког насиља према женама и примарно усмерење интервенција на безбедност и подршку женама, као услов за заштиту деце, што је у складу и са циљевима који су прокламовани у Србији.

Кључне речи: насиље у партнерском односу, раздвајање и развод, злоупотреба деце, родитељство у контексту насиља, безбедност жене и деце, одговорност стручњака.

* Психолог, магистар политичких наука

1. ПОВЕЋАЊЕ НАСИЉА ПРЕМА ЖЕНАМА У ПРОЦЕСУ И НАКОН РАЗВОДА

Мало је истраживања која се баве изазовима са којима се суочавају жене у периоду напуштања насилног партнера и након раздвајања, односно развода. Одлука жене да напусти насилног партнера није лака, а може бити отежана чињеницом да је она мајка. Окончање односа, супротно очекиваном, не мора да значи завршетак насиља, а период раздвајања може бити праћен бројним ризицима од повећања или појаве нових облика насиља. Иако се раздвајање партнера не заврши увек насиљем, напуштање насилног партнера се сматра потенцијално опаснијим од остајања у вези, што делује парадоксално, чак и за стручњаке. Одвајање од партнера, уз поседовање оружја и тактике контроле, девет пута чешће доводи до смртног исхода¹⁾.

Жене извештавају о вербалним претњама, физичком и психичком насиљу, „клими страха“, узнемиравању на радном месту или узнемиравању и нападу на људе који им пружају подршку. Институционални поступци се користе за одржавање контакта и малтретирање бивше партнерке, укључујући и исцрпљујућа парничења. Повећава се ризик од осиромашења, као и ризик да жена постане бескућница. На различите начине се избегава давање издржавања за децу, а жене имају повећан страх од немогућности да остваре, или од могућности да изгуби новчану социјалну помоћ. Злоупотреба деце, претње да ће она бити повређена или отета, довођење у питање одлука о поверавању деце, спречавање контакта мајке са децом, уз захтев да се жена врати у насилну релацију, такође су честе. Све наведено условљава процес преговарања и пражњења компромиса на штету жртве насиља.

Наводи се да је примарни мотив насиља у периоду раздвајања и након развода тежња партнера да одржи контролу над партнерком, која потиче из доживљаја „власништва“ над њом, али и над заједничком децом²⁾. Стога је процена постојања контроле принудом од критичког значаја у ситуацији одвајања и развода партнера³⁾. Поред узнемиравања, честа је појава прогањања, које се такође може разумети као напор насилника да обнови контролу и

- 1) Galass et al, 2004, u: Stark, Evan, "Rethinking Custody Evaluation in Cases Involving Domestic Violence", *Journal of Child Custody*, Routledge, 6/2009, p. 300.
- 2) Bancroft, R. Lundy, "The batterer as a parent", *Synergy*, Newsletter of the National Council of Juvenile and Family Court Judges, 1/2002, pp. 6-8.
- 3) Evan Stark, 2009, *Ibid*.

доминацију према партнерки која га је напустила⁴⁾. Истраживање у нашем контексту⁵⁾ потврђује учестало присуство (18,6%) ове врсте насиља. Узнемиравања, праћења и претње дешавају се у женином новом дому, на радном месту, јавном простору, а изложени су му и сви који жени пружају подршку. Насилници који су боље социо-економски и образовно позиционирани користе суптилније методе манипулације. То су на изглед “безазлене радње” и “претећи симболи”, без физичких напада, те је женама тешко да убеде друге, укључујући и стручњаке, да та понашања представљају претњу⁶⁾.

Ситуацију отежава чињеница да је опис понашања код прогањања и „развода са високом конфликтом“ веома слични, мада ове две појаве имају сасвим различите узроке и последице. Због чињенице да стручњаци претходно насиље често сматрају проблемом односа који је завршен, а да актуелно насиље не опажају или га дефинишу као „ситуационо изазван сукоб“, мало је вероватно да ће жена добити одговарајућу, или икакву подршку и заштиту. Неки сматрају да жене наводе насиље, чак га прецењују, јер су повређене или желе да остваре предност на суду. Насиље се проглашава изолованим или пролазним „инцидентом“, јер се погрешно разуме његов узрок (као одговор на стресну ситуацију развода услед повређености, беса и ускраћености мушкарца због раздвајања). Такође, оно се види и као „међусобно насиље“ партнера, јер се критички гледа и на најмањи наговештај да жена реагује, односно узвратити насиљем. Претпоставља се да насилна реакција може да се ублажи ако се “изађе у сусрет” учиниоцу насиља, а његово прихватање психосоцијалног третмана може да створи лажну слику о позитвним променама⁷⁾.

4) Michael S. Kimmel, “‘Gender Symmetry’ in Domestic Violence, A Substantive and Methodological Research Review”, *Violence Against Women*, SAGA Publication, 1/2002.

5) Никола М. Петровић, „Распрострањеност насиља у породици у Војводини“, у: *Насиље у породици у Војводини*, (приредила: Весна Николић-Ристановић), Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад, 2010, стр. 25-54.

6) Sutherland, T.J., „High Conflict Divorce or Stalking by Way of Family Court? The Empowerment of a Wealthy Abuser in Family Court Litigation: Linda v. Lyle - A Case Study“, *Massachusetts Family Law Journal*, Butterworth Legal Publishers, Boston, 1&2/2004.

7) Richard M. Tolman, Jeffrey L. Edleson, *Intervention for Men Who Batter: A Review of Research*, Minnesota Center Against Violence and Abuse, 1995.

2. ПОВЕЗАНОСТ НАСИЉА ПРЕМА ЖЕНАМА И ДЕЦИ

О насиљу према женама и насиљу према деци у последње две деценије говори се као о заједничком дешавању. Подаци истраживања показују да у 30–60% породица у којима је насилан један или оба родитеља постоји и злостављање деце⁸⁾. У породицама где је насиље било таквог интензитета и учесталости да је жена морала да тражи помоћ полиције или да напусти дом, чак у 75–100% случајева деца су била жртве насиља⁹⁾. Насиље према женама повезано је са различитим формама директног и индиректног, намерног или ненамерног насиља према деци. Ипак, многе студије говоре о томе да највише насиља према деци учине жене (мајке), потпуно занемарујући чињеницу да оне проведу више времена са децом и да у већој мери учествују у непосредној бризи о њима. Истовремено, потврђује се да су мушкарци чешће брутални према свим члановима породице, да учине неупоредиво теже насиље према деци, укључујући и највећи проценат убистава деце¹⁰⁾.

И у нашој средини је насиље према деци најчешће сагледавано и анализирано као одвојена појава од насиља према женама у породици¹¹⁾. С временом, расте свест о повезаности ових појава, али се наводи да нема података о преклапању, о последицама сведочења деце насиљу према мајкама, о насиљу које се дешава по раздвајању родитеља или у контексту одржавања личних односа деце са родитељем којем нису поверена¹²⁾. Подаци из евиденција центара за социјални рад потврђују да је насилно понашање усмерено према партнерки паралелно са насиљем према деци у 40–50%

8) Anne E. Appel and George W. Holden, „The Co-Occurrence of Spouse and Physical Child Abuse: A Review and Appraisal“, *Journal of Family Psychology*, American Psychological Association, 12/1998.

9) Robert E. Emery and L. Laumann-Billings, „An overview of the nature, causes, and consequences of abusive family relationships: Toward differentiating maltreatment and violence“, *American Psychologist*, American Psychological Association, 2/1998; Howard A. Davidson, „Child Abuse and Domestic Violence Legal Connection and Controversies“, *Family Law Quarterly*, American Bar Association, 2/1995.

10) Howard A. Davidson, 1995, *Ibid.*

11) Невенка Жегарац и Мирослав Бркић, „Насиље у породици – могућности заштите и превенције“, у зборнику: *Насиље над децом* (приредио: Милисав Милисављевић), Факултет политичких наука, Београд, 1998.

12) Биљана Михаић, „Породично насиље над децом“, *Темиди – Часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2/2002, стр. 51–58; Љиљана Стевковић, „Карактеристике насиља над децом у породици и његове последице на здравље“, *Темиди – Часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 3/2006, стр. 23–31.

случајева, као и обрнуто, када су деца идентификоване жртве насиља у породици, у 50–60% случајева насиље трпе и њихове мајке¹³. Синтетизовани извештаји о раду центара за социјални рад у Србији такође наводе податке о деци која „сведоче“ насиљу у породици¹⁴, али не омогућавају да се установи обим преклапања између ова два феномена. Појава постаје именована у Општем протоколу о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима¹⁵. Наше истраживање, које је укључило извештаје 170 жена са искуством насиља, говори да је 76,5% деце сведочило насиљу према мајкама, а чак 46% је било изложено директном (намерном или ненамерном) насиљу оца¹⁶.

2.1. Дечје сведочење насиљу према мајци

Дете може да присуствује ситуацији насиља према мајци, али не нужно, да би се то сматрало „сведочењем“ насиљу. Оно може да чује (из друге просторије), да види последице (повреде или осећања мајке), може бити присиљавано да чини насиље према мајци, саслушавано или коришћено да “шпијунира” мајку, изложено оптужбама да је мајка крива за насиље, или за хапшење оца, може присуствовати интвенцијама служби, учествовати у проценама и судским процесима или сведочити покушају самоубиства или убиства мајке¹⁷.

13) Тања Игњатовић, „Из евиденције о насиљу у породици“, у зборнику: *Од добрих намера до добре праксе*, (приредиле: Тања Игњатовић и Бобана Мацановић), Аутономни женски центар, Београд, 2004, стр. 17–32; Тања, Игњатовић, „О насиљу у породици из евиденције центра за социјални рад у 2005“, у зборнику: *За живот без страха*, (приредила: Тања Игњатовић), Аутономни женски центар, Београд, 2006, стр. 14–20.

14) *Извештај о раду центара за социјални рад за 2011. годину*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2012, ст. 70; *Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад за 2012. годину*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2013, стр. 73–74; *Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад за 2014. годину*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2015, стр. 39–43.

15) Влада Републике Србије, *Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима*, Београд, 2011.

16) Тања Игњатовић, *Последице које има насиље према женама у партнерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем*, Аутономни женски центар и УНИЦЕФ, Београд, 2013, стр. 76.

17) Jeffrey L. Edleson, „The Overlap Between Child Maltreatment and Woman Abuse“, *VAWnet.org*, National Resource Centre on Domestic Violence, 1999; Kaufman Kantor, Glenda, Liza Little, “Defining the Boundaries of Child Neglect - When Does Domestic Violence Equate With Parental Failure to Protect?”, *Journal of Interpersonal Violence*, SAGA Publication, 4/2003

Истраживања показују да више од 80% деце сведочи насиљу према мајкама, а то потврђују и изјаве три четвртине жена које имају искуство насиља¹⁸⁾. У полицијској евиденцији Велике Британије о насиљу у породици забележено је да су деца присуствовала насиљу у 55% случајева, најчешће (30%) у вези са виђањем деце након раздвајања партнера¹⁹⁾. У студији о пријавама насиља у породици полицији на Новом Зеланду утврђено је да су у две трећине случајева жене-жртве насиља имале малолетну децу, а да су у 58% случајева она била присутна у кући када је пријављен насилни догађај. Том приликом 84% деце је видело и чуло физичко насиље које њихов отац врши деловима тела, коришћењем предмета (10%), оруђа (4%) или оружја (1%). Најчешћи одговори деце у тим ситуацијама биле су реакције узнемирености и страха. Нека деца су покушала да позову помоћ (6%), да активно заштите мајку (10%), нека су била случајно повређена (16%), а нека су била примарне жртве насиља (3%). Такође, ова су деца присуствовала полицијском испитивању родитеља, хапшењу и одвођењу насилника у полицијску станицу (93%), одласку жртве код лекара (30%) и одласку у склониште (10%)²⁰⁾.

Наше истраживање, засновано на изјавама жена са искуством насиља, потврђује да су многа деца (76,5%) присуствовала насиљу оца према мајци, или да су могла имати сазнања о њему и када нису директно присуствовала догађајима (39%). Многа деца су у дугом временском периоду (половина дуже од десет година) одрасла у околностима у којима су њихове мајке (и она) биле изложене насиљу. Нека од њих су се активно укључивала (43%), што је представљало висок ризик да и сама (случајно или намерно) буду повређена (26%), док су се друга деца склањала (39%). Ситуације насиља су на различите начине угрожавале децу, укључујући и изложеност очевим претњама да ће убити њихове мајке ако их оне напусте, или спречавању контакта са мајкама које су изашле из насилне везе. Деца су напуштала дом са мајком (42%), или су у

18) Lapiere, Simon, "Mothering in the context of domestic violence: the pervasiveness of a deficit model of mothering", *Child and Family Social Work*, Blackwell Publishing Ltd. 4/2008, pp. 454-463.

19) Marianne Hester, „The contradictory legal worlds faced by domestic violence victims“, in: *Violence against women in families and relationships: making and breaking connections* (Eds. Evan Stark & E. Buzawa), Praeger Publishers, New York, 2009.

20) Gabrielle M. Maxwell, *Children and Family Violence: The Unnoticed Victims*, Office of the Commissioner for Children, New Zealand, 1994

њему остајала без ње, гледала су долазак полиције (32%) или одвођење мајке због пружања хитне медицинске помоћи (19%)²¹⁾.

Такође, центри за социјални рад у Србији извештавају о измештању деце из породице (привременим закључком о обезбеђивању смештаја), ради заштите њихове безбедности, из разлога који је дефинисан као „родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља“. Наша анализа показује да се ради о очевима (98%) који су злостављали партнерке и децу (директно или индиректно), која су због тога у 60,5% случајева смештана у хранитељске и сродничке породице, а у 31,4% случајева с мајкама у „сигурне куће“²²⁾.

И Заштитник права грађана је у већем броју поступака²³⁾ у вези са насиљем у породици истакао препоруке о заштити деце која сведоче насиљу, упозоравајући да се непризнавањем детету статуса жртве пропушта хитна заштита и примена свих расположивих мера ради његовог опоравка од претрпљеног насиља.

2.2. Злоупотреба и злостављање деце као тактика контроле партнерке

Злоупотреба деце која се дешава док партнери живе заједно или у периоду раздвајања и након развода, иако јој примарни мотив није злостављање деце, представља чест начин да се партнерка контролише, примора да одустане од намера, повреди или злоставља. Наводи се да је честа последица овог начина контроле „избор“ који жена мора да направи између властите безбедности и безбедности детета: да напусти породицу и децу, да не заштити децу од насиља, да занемари или повреди децу.

Злоупотреба деце као тактика принуде партнерке се у систему ретко региструје, погрешно тумачи или јој се не поклања довољна пажња. Она се јавља или појачава када насилник примети да контролисање партнерке више није тако ефикасно, када жена прети или позове полицију, покуша да побегне од куће или да покрене поступак за развод.

21) Тања Игњатовић, 2013, *Ibid.*

22) Тања Игњатовић, „Родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља – о чему се ради и шта је рађено“, *Годишњи извештај Опсерваторије за праћење насиља према женама 2013*, Мрежа Жене против насиља и Мрежа за европски женски лоби, Београд, 2014, стр. 41–63.

23) Препоруке Заштитника грађана: 17120 (31. 8. 2011); 1289 (21. 1. 2013); 6520 (7. 3. 2013); 7751 (19. 3. 2013); 9237 (1. 4. 2013); 11284 (16. 4. 2013); 29383 (10. 10. 2013); 30805 (24. 10. 2013)

3. ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА У ПАРТНЕРСКОМ ОДНОСУ

3.1. Последице насиља у партнерском односу на децу

Оштећујући утицај насиља у интимном партнерском односу на децу добро је документован у литератури, иако налази нису једнозначни. Деца могу имати бројне и различите тешкоће: соматске тегобе и поремећаје навика, лошу рану социјализацију и социјалне вештине, емотивне тешкоће, ниско самовредновање и самопоуздање, тешкоће са пажњом и у академском постигнућу, проблеме у понашању, злоупотребу алкохола и наркотика, различите симптоме посттрауматског стресног поремећаја, анксиозности, депресије, фобије, нарушено физичко здравље, ризик од запуштања и злостављања (повреда), као и ризик да и сама постану насилна²⁴. Угрожен је њихов осећај основног поверења, развој осећајних веза са другим људима, зато што нису примила довољно емоционалне и психолошке бриге. Она имају мањак позитивних модела развоја и мањак respekта према ауторитетима²⁵. Код ове деце се јавља већи ризик од збуњујућих генерацијских граница и обртања улога, а доводи се у питање и остваривање аутономије²⁶. Потврђује се и блиска веза између насиља у породици и у заједници (делинквентна понашања деце) и доживљај света као несигурног и непријатељског места за живот²⁷.

Неколико мета-анализа²⁸ о последицама насиља за децу потврђује сличне налазе. Конзистентно се добијају различити извештаји о утицају сведочења насиљу на дечаке, који генерално по-

24) Alicia Summers, *Children's Exposure to Domestic Violence, A Guide to Research and Resources*, Permanency Planning for Children Department, National Council of Juvenile and Family Court Judges, 2006; Krug, Etienne G., Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano, *World report on violence and health*, World Health Organization, Geneva, 2002

25) Sieglind A. Saenger, „Family Violence: A Review of the Dysfunctional Behavior Patterns“, presented at the 19th Annual BPD Conference, Minnesota Center Against Violence and Abuse, 2000

26) Kathryn Conroy, „Child Witness to Domestic Violence“, (brief paper), 1994

27) Marina Ajduković i Nina Pečnik, „Međugeneracijski prenos nasilja u obitelji“, у зборнику: *Nasilje nad ženama u obitelji*, (priredile: Marina Ajduković i Gordana Pavleković), Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000, стр. 69–80.

28) Jeffrey L. Edleson, „Children's Witnessing of Adult Domestic Violence“, 1997; Kitzmann, Katherine M., Noni K. Gaylord, Aimee R. Holt, and Erin D. Kenny, „Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review“, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, American Psychological Association, 2/2003, pp. 339-352; Alicia Summers, 2006, *Ibid*.

казују учесталије и екстернализоване проблеме (непријатељство и агресивност), и девојчице, које имају више интернализованих проблема (депресија и соматске жалбе). Већи негативни ефекти јављају се код деце млађег узраста, због немогућности да разумеју ситуацију и мање развијених стратегија превладавања. Налази доследно потврђују и да дуже трајање насиља више погађа дечје искуство. Више проблема имају деца која су због насиља напуштала дом (боравила у “склоништу”), а посебно ако су то морала да раде више пута.

Помињано истраживање у нашем контексту²⁹⁾ указало је да мајке региструју низ штетних последица код деце која сведоче насиљу које чине њихови очеви. То укључује промене у исхрани (29%), сметње код спавања (28%), ноћно мокрење (20%) и честе главобоље (11%). Најучесталије присутна осећања била су страх (63%), напетост и нервоза (56%). Један број деце је имао слабији школски учинак (37%) и слабу концентрацију (36%), док је један број њих показивао бољи школски успех (11%). Промене су уочене и у односу детета са оцем, а огледале су се у страху (66%), избегавању контакта (43%) и беспоговорној послушности (33%). Код појединих су примећене смањене социјалне релације са вршњацима (17%), нека су показивала агресивно понашање (13%), односно били су жртве насиља својих вршњака (7%). Млађа деца су показивала више повученог и мирног понашања, туге и нерасположења, док су се старија деца више физички и вербално укључивала, показивала више напетости, нервозе и промена у социјалним релацијама. Супротно очекивањима, у нашем узорку није било повезаности између последица насиља и пола детета.

Такође, наша анализа појаве измештања деце из породице због тога што “родитељ није (био) у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља” показала је да трећина деце (31,6%) буде смештена изван дома без мајке, а да је за више од петине тај боравак био дужи од годину дана, без одговарајућих институционалних поступака предузетих по службеној дужности³⁰⁾.

3.2. Последице насиља на родитељство и однос дете–родитељ

Истраживања утицаја насиља у партнерском односу на родитељство и на однос родитељ–дете нису једноставна и једнозначна, због преклапања различитих неповољних фактора.

29) Тања Игњатовић, 2013, *Ibid.*

30) Тања Игњатовић, 2014. *Ibid.*

Несумњиво да последице насиља на здравље мајке могу да утичу на њен однос са дететом, родитељске вештине, могућност успостављања ауторитета и надзор детета. Мајке-жртве насиља у психолошком смислу су „мање на располагању“ детету и имају недоследнији стил родитељства³¹⁾. Оне могу имати озбиљне емоционалне и психичке стресове и проблеме (акутне или трајније природе), могу развити зависности од супстанци (као начин да се смањи напетост од стреса или носи са проблемима), што може погађати њихову улогу “доброг родитеља” и условити тешкоће да се дете заштити, или водити занемаривању и злостављању детета³²⁾.

Међутим, ниво родитељске топлине, изражен као повећана брига, емпатија и заштитничко понашање према деци, може бити и повећан, као резултат позитивне родитељске стратегије ради смањења последица насиља на децу³³⁾. Наводи се да су многе злостављане жене интернализовале моделе бриге о деци пре негативног искуства са насиљем, што им пружа могућност да на одговарајући начин брину. То не значи да ће оне увек успети да заштите децу или да умање негативне ефекте изложености насиљу. Међутим, то не зависи само од њихових индивидуалних ресурса, већ и од подршке коју добијају од неформалне и формалне социјалне мреже³⁴⁾.

Тешко је разумети, да неке жене са искуством насиља оправдавају насиље и поричу штетне последице злостављања деце, или криве дете због понашања насилног партнера, или третирају дете као “лошег себе”, или га убацују у обрнуте улоге, или верују да насилник воли децу, или и саме занемарују и злостављају децу. Све наведено представља последице различитих механизма одбране (преживљавања), што често резултира осудом мајки и одузимањем деце од жртава насиља, без претходне одговарајуће заштите и подршке³⁵⁾.

Истовремено, однос мајка-дете може бити проблематизован децијим разумевањем ситуације и активном улогом оца. Позитиван однос деце према мајци може да повећава њихову изложеност насиљу или да услови веће насиље оца према мајци. Деца могу да

31) Marina Ajduković i Nina Pečnik, 2000, *Ibid.*

32) Jeffrey L. Edleson, 1997. *Ibid.*

33) Lynette M. Renner, „Intimate Partner Violence Victimization and Parenting Stress: Assessing the Mediating Role of Depressive Symptoms“, *Violence Against Women*, SAGE Publications, 11/2009, pp. 1380–1401.

34) Alicia Summers, 2006. *Ibid.*

35) Evan Stark, „The Response of Health Systems to Violence against Women: Lessons Learned and Models of Good Practice“, Conference Papers, *Casualties of Violence – Violence Against Women: An Issue of Health*, Women’s Aid with support from Department of Health and Children, 2004.

криве мајку што (дуго) трпи насиље, али и због раздвајања породице. Понекада имитирају насилног родитеља, јер то смањује њихов страх и штити их од директног насиља³⁶). Малендер наводи да није случајно што злостављајући мушкарац напада мајчинство, јер он зна да је то важан извор позитивног идентитета за жену, зна да је њој важна релација са децом и да ће покушати да је очува, иако то истовремено може бити извор опасности и за њу и за децу³⁷). Међутим, налази потврђују да се понашање мајке и однос са децом мења када се заустави насиље³⁸).

Комуникација између мајке и деце може бити врло компликована, а некада је карактерише тишина: не разговара се о насиљу, јер је то најбоље и најсигурније. То може да значи да ће се погрешно разумети потребе и мотивација обе стране³⁹).

Истовремено, родитељске компетенције мушкараца—оца који је насилан према супрузи, мајци деце, и његова улога у релацији са децом, минимизују се на различите начине. И поред потврда о непримереном поступању са децом и недостатку квалитетне родитељске релације, као и ризика да се насиље настави пред децом или да се пренесе на децу, постоји широко распрострањена претпоставка како насилни мушкарац може да буде „довољно добар отац“⁴⁰).

Женино налажење новог партнера представља претњу, која покреће различите реакције, укључујући неосновано оптуживање за злостављање деце, прекид давања издржавања, покретање поступка за измену одлуке о поверавању деце. Сваки сусрет са децом може се користити за вербално и невербално застрашивање и жене и деце. Али, отац може чинити и посебне услуге деци или их поткупљивати, да би их придобио на своју страну. Он им може говори да их мајка не воли, да их је оставила, или може чинити да се деца осећају кривом због привржености мајци⁴¹).

36) McGee, 2000, in Simon Lapierre, 2008, *Ibid*, pp. 459.

37) Mullender & Morley, 1994, in Simon Lapierre, 2008, *Ibid*, pp. 456.

38) Kaufman and Little, 2003, *Ibid*.

39) Mullender et al. 2002, in Simon Lapierre, 2008, *Ibid*. p. 459.

40) Lundy R. Bancroft and Jay G. Silverman, „Assessing Risk to Children from Batterers“, *Quarterly E-Newsletter*, ABA Commission on Domestic Violence – Justice and Safety for Victim of Domestic Violence, 2006; Hester, Marianne, „Future Trends and Developments, Violence Against Women in Europe and East Asia“, *Violence Against Women*, SAGE Publications, 12/2004, pp. 1431–1448; Eriksson, Maria and Hester, Marianne, „Violent Men as Good-enough Fathers? : A Look at England and Sweden“, *Violence Against Women*, Sage Publications, 7/2001, pp. 779–798.

41) Lundy R. Bancroft & Jay G. Silverman, 2002, *Ibid*.; Lundy R. Bancroft, *Understanding the Batterer in Custody and Visitation Disputes*, 1998.

Хамфриз⁴²⁾ сматра да насиље према партнерки представља напад на однос мајка-дете, који може бити директан или индиректан. Истовремено, “родно слепи” термини “родитељ“ и „родитељство”, занемарују разлике у насиљу мушкараца и жена, наглашавају проблем мајчинства (због друштвеног очекивања од жениног родитељства), свводећи насиље на “брачни сукоб”. То може да води очекивању да жена мора да заштити дете, најчешће напуштањем насилног партнера. Уколико се то не деси, она може да буде окривљена за “пропуст да се заштити”, што код жена условљава страх од пријаве насиља, због страха од одузимања деце⁴³⁾.

3.3. Утицај насиља у периоду и након развода на децу и родитељство

Раздвајање и развод партнера када у њиховом односу постоји насиље, иако се виде као решење за заштиту деце, нужно не значи престанак насиља. Деца могу на различите начине да буду “увучена” у насиље и да развију различите стратегије да би у том периоду заштитила и себе и мајку.

Она могу да остану са насилним оцем након раздвајања и развода родитеља, као последица очевог притиска или претње, или као његов начин да присили жену да остане у браку, или да је казни због одласка. Нека су деца изложена насиљу за време сусрета са оцем, што укључује и њихово одвођење и задржавање изван временског периода одређеног пресудом, и против воље деце. Очеви користе децу за добијање података о мајци или да се пренесу претње и насилне поруке.

Очеве тактике злоупотребе деце непосредно утичу на изражавање “жеље” детета у вези поверавања родитељу на бригу и старање, али их стручњаци не препознају и не разумеју увек, што резултира неодговарајућим проценама, препорукама и интервенцијама⁴⁴⁾. И када их препознају као манипулацију, неки извештавају да не знају како да утврде и документују таква понашања, на довољно ваљан начин, како би се судским одлукама спречила манипулација децом⁴⁵⁾.

42) Cathy Humphreys, “Crossing the Great Divide: Response to Douglas and Walsh”, *Violence Against Women*, SAGE Publications, 5/2010, pp. 509–513.

43) Magen, 1999, in Simon Lapierre, 2008, *Ibid*, p. 458.

44) Marianne Hester and Lorraine Radford, *Domestic violence and child contact arrangements in England and Denmark*, The Policy Press & University of Bristol, Bristol, 1996.

45) Марија Петровић и сар., *Како до правосуђа по мери детета, Положај детета у грађанским судским поступцима у Републици Србији – поштовање и остваривање пра-*

Наводи се да чак и када дете жели контакт са насилним оцем, он носи ризик од злоупотребе, јер се мали број насилних партнера промени после развода. Аутори сматрају да је једини начин да се спречи штета овог “подмуклог вида злостављања”, као и да се дете опорави од трауматског искуства насиља којем је сведочио, да се привремено забрани (суспендује) контакт, јер нису регистроване штетне последице уколико се деца у овим околностима не виђају са очевима. После одређеног времена дете би лакше могло да изрази своје жеље, укључујући и одлуку да не жели контакт са оцем⁴⁶⁾.

Подаци говоре да су жене, када је у партнерској релацији било насиља, преферирале формализоване моделе контакта деце са оцем: одређено место, време и избегавање контакта код преузимања детета. Истовремено, очеви су предлагали флескибилне и *ad hoc* моделе, што им је давало више простора за контакте с партнерком и омогућавало веће разлике у тумачењу договора. У случају да су деца избегавала контакте са оцем, од мајки се очекивало да их увере у њихову обавезност. Дечје избегавање односа са оцем је тумачено као мајчина нетрпељивост и освета, без разматрања питања сигурности за децу и за мајку⁴⁷⁾.

Иако подаци говоре о малом броју намерно лажних оптужби за насиље, распрострањене су тврдње да се оне користе као тактике жена у бракоразводном поступку. Утисак о распрострањености ове злоупотребе, према неким ауторима, настаје због тежине и трајања ових поступака, или зато што су подаци добијени на малим и специфичним (клиничким) узорцима. Иако мајке подносе више пријава за злостављање деце против очева (две трећине свих), само око (1,3%) је намерно лажних. Истиче се да је значајно већа вероватноћа да очеви поднесу лажне пријаве против мајки о злостављању деце (чак 21% су биле намерно лажне)⁴⁸⁾.

Истраживања у нашем контексту потврђују широко распрострањену претпоставку о постојању “лажног пријављивања” и злоупотреба од стране жена, када се ради о насиљу у породици и злостављању деце. Она упућују на исти проблем неразликовања

ва на партиципацију и најбоље интересе детета у судским поступцима, Центар за права детета, Београд, 2015, стр. 32–33.

46) Jack C. Straton, “What is Fair for Children of Abusive Men?” *Journal of the Task Group on Child Custody Issues*, The National Organization for Men Against Sexism (NOMAS), Portland State University, Portland, 1/1993; Lundy, R. Bancroft & Jay G. Silverman, 2006, *Ibid*.

47) Marianne Hester and Lorraine Radford, 1996, *Ibid*.

48) Nicholas Bala & John Schuman, “Allegations of Sexual Abuse when Parents have Separated”, *Canadian Family Law Quarterly*, Carswell, Toronto, 1999

пријава које нису основане и доказане од намерно лажних пријава⁴⁹⁾.

4. ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ РЕАКЦИЈЕ НА ПОТРЕБЕ ЖЕНА И ДЕЦЕ СА ИСКУСТВОМ НАСИЉА

Познавање и разумевање повезаности насиља према женама и злостављања деце директно утиче на резултате стручних процена, судске одлуке и све интервенције које друштво и заједница нуде актерима. Поставља се питање да ли су надлежне службе способне да сагледају овако сложене феномене, уважавајући истовремено обе перспективе, и жена и деце, без њиховог фрагментирања⁵⁰⁾.

Жене наводе да су питања њиховог родитељства више истичана него чињеница да су оне и деца злостављани⁵¹⁾. И наше истраживање⁵²⁾ је показало да жене које су изложене насиљу у партнерској релацији имају мало информација о надлежностима јавних служби и њиховим могућностима у пружању заштите. Посебно је било неодговарајуће саветовање женама да се „помире са мужем“, „да нађу начине да се боље слажу са њим“ и „да му се врате“, а све ради „добробити деце“. Неодговарајуће су и све реакције стручњака којима се осуђује жена за ситуацију у којој се нашла, или се њен проблем, према сведочењу жена, „само евидентира“, без одговарајуће интервенције. Забележено је игнорисање проблема насиља, чак и када је о њему постојала документација. Некада су интервенције фокусиране на „менталне проблеме“ жена или на њихове „слабе родитељске капацитете“, издвојено из контекста насиља којем су биле изложене, што је појачавало страх код њих да ће остати без старатељства над децом (што се у неким ситуацијама и дешавало).

Такође, наше је истраживање показало да су мало коришћени ресурси заједнице у пружању подршке жртвама насиља, жена-

49) Тања Игњатовић, Драгица Павловић-Бабић, Марија Лукић, *Делотворност системских механизма за спречавање насиља према женама и насиља у породици*, Аутономни женски центар и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, 2015, стр. 143.

50) Rachel Venier, "Parental Rights and the Best Interests of the Child: Implications of the Adoption and Safe Families Act of 1997 on Domestic Violence Victims' Rights", *American University Journal of Gender, Social Policy & Law*, American University Washington College of Law, 2/2000; Howard A Davidson, 1995. *Ibid.*

51) Marianne Hester and Lorraine Radford, 1996. *Ibid.*

52) Тања Игњатовић, 2013. *Ibid.*

ма и деци. Установе примарне здравствене заштите недовољно су препознате као ресурс за саветодавни рад и за превентивне активности. Предшколске и школске установе, иако погодне за превентивни рад и рану интервенцију, имале су изненађујуће мали број индивидуалних васпитно-образовних планова за децу са искуством насиља, која су се самоиницијативно ретко обраћала школском особљу за помоћ, иако је школско окружење значајан део дечјег свакодневног живота. То доводи у питање координишућу улогу центра за социјални рад у планирању услуга у заједници.

Анализа измештања деце из породице показала је да се неоправдано мало користе друге мере у надлежности центра за социјални рад, како би деца и ненасилни родитељ били враћени и безбедни у свом дому. Само у 7% случајева поднете су тужбе за мере заштите од насиља по службеној дужности, од којих је мање од половине усвојено. У четири окончана поступка, само у једном случају је изречена мера исељења учиниоца насиља из стана/куће. Поступци делимичног и потпуног лишења родитељског права су покретани чешће, али у пет случајева према оба родитеља, што је у околностима насиља према женама неоправдано⁵³⁾. Тек сваки десети поступак је био окончан годину дана и дуже након покретања поступка⁵⁴⁾.

Случајно или не, у Посебном протоколу о поступању центара за социјални рад у случајевима насиља у породици и према женама у партнерским односима⁵⁵⁾, међу наведеним општим принципима заштите, изостала су два (од осам које експлицира Општи протокол), од кључне важности за разумевање феномена и за организовање интервенција ове службе: „безбедност и добробит детета кроз осигурање безбедности и подршке аутономији ненасилном родитељу“ и „све интервенције треба да узму у обзир неједнакост моћи између жртве насиља у породици и насилника“.

4.1. Стручне процене и одлуке о родитељству у контексту насиља

Од 80-их година прошлог века, дошло је до фаворизовања концепта заједничког родитељства, што изједначава обавезе и права оба родитеља, иако то не одговара фактичким разликама у њиховим родитељским праксама. Овај концепт почива на претпо-

53) ...осим ако се не ради о грешци у класификацији података, што је такође честа појава;

54) Тања Игњатовић, 2014, *Ibid.*

55) *Посебни протокол о поступању центара за социјални рад-органа старатељства у случајевима насиља у породици и женама у партнерским односима*, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2013.

ставци да су за правилан развој детета потребна оба родитеља и стабилност контакта. Базира се на очекивањима да бивши партнери направе диференцијацију између партнерског односа (који је престао) и родитељског односа (који се наставља), да сарађују и да подстичу децу на контакте са другим родитељем. Иако се у основи ради о позитивним променама, њих није лако остварити, јер је развод по својој суштини одраз проблематичног и нефункционалног партнерства. Када у партнерском односу постоји насиље, ово се очекивање показују још више противречним, због кумулације негативних утицаја (насиља и развода)⁵⁶.

Претпоставка о могућој диференцијацији између партнерске и родитељске улога занемарује постојање дисбаланса моћи, присуство контроле и доминације у партнерском односу у којем постоји насиље. Иако многе жене извештавају о злостављању приликом остваривања контакта оца са децом, од њих се очекује да воде сталне преговоре са бившим партнером, што повећава безбедносне ризике и може да има бројне штетне последице⁵⁷). Истовремено, то омогућава насилном партнеру, оцу деце, да настави контролу бивше партнерке преко остваривања “родитељских права”.

Иако је насиље у интимном партнерском односу (у породици) постало фактор који је обавезно проверити код процене најбољег интереса детета, снажан утицај парадигме о заједничком родитељству (једнаком праву оба родитеља) и о важности одржавања личних односа детета са оба родитеља, често онемогућава интегрисано сагледавање ситуације, посебно ако деца нису директне жртве очевог насиља. Последично, то условљава фаворизовање договора између родитеља, давање предности родитељу који показује спремност на „пријатељске односе“, или спремност на учешће у посредовању и саветовању, иако то може бити манипулативни маневар насилника.

С друге стране, због друштвене конструкције која намеће већа очекивања од улоге мајке, она се сматра одговорном за заштиту дете од насиља, али ће истовремено њено родитељско бити ограничено, чак и угрожено, ако она ограничава или не посдстиче однос детета са оцем, чак и када он наставља насиље и манипулацију према њој у контексту остваривања контакта са дететом. И када

56) Maria Eriksson and Marianne Hester, 2001, *Ibid.*; Daniel Saunders, “Child custody and visitation decisions in domestic violence cases: Legal trends, risk factors, and safety concerns”, *VAWnet.org*, National Resource Center on Domestic Violence, Harrisburg, 2007; Mary Connell, “Parenting Plan Evaluation Standards and Guidelines for Psychologists: Setting the Frame”, *Behavioral Sciences and the Law*, John Wiley & Sons Ltd., 4/2010, pp. 492–510

57) Kathryn Conroy, 1994, *Ibid.*; Marianne Hester and Lorraine Radford, 1996, *Ibid.*

дететово избегавање контакта са оцем може бити реакција на реалне догађаје, често ће мајка бити оптужена за огуђење детета, или приморавана да обезбеди контакт. Са друге стране, манипулативни утицај на децу (инструирање) релативно је лако утврдити, ако стручњаци имају експертска знања за процену и специјализована знања о злостављању и сексуалној злоупотреби деце⁵⁸).

Истовремено, наводи се да деца често нису питана, или њихов исказ (жеља да живи са насилним оцем или одбијање контакта са мајком) није преиспитиван⁵⁹). Иако није спорно да деца могу да воле очеве, чак и када су они насилни, то носи ризике од злоупотребе, чак и када дете жели контакт са оцем⁶⁰). Дететова жеља не мора да значи да је то у његовом/њеном најбољем интересу.

Такође, сагледавање проблема као комуникацијског и „брачног сукоба“ и фокусирање на одговорност мајке за бригу и заштиту деце, доводе до тога да се губи улога примарног насилника. Наводи се да су неки насилници врло вешти у контроли својих реакција, али и реакција представника система, тако да жена нема начина да избегне манипулацију⁶¹). Многе жене са искуством насиља у периоду развода изгледају нестабилно, нервозно, хостилно, или емотивно равнодушно и отупљено, услед психолошких тактика које користе насилници. Иако су ове тешкоће пролазног карактера, оне могу бити погрешно процењене, што се рефлектује на оцену родитељске функционалности. Истовремено, успешан завршетак програма за насилнике неће значити престанак злостављања партнерке⁶²). Међутим, некада мајчина перцепција ситуације није довољно добра, или она и деца имају мултипле проблем за које стручњаци или немају или не знају решење⁶³). Такође, недостају програми подршке који омогућавају мајкама да се изборе са својим трауматским искуством, како би на најбољи начин заштитиле своју децу.

58) Carolyn Quadrio, *Parental Alienation Syndrome in Family Court Disputes*, paper presented at the Child Sexual Abuse: Justice Response or Alternative Resolution Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Adelaide, 2003; Dallam, Stephanie J., "The Parental Alienation Syndrome: Is It Scientific?", in: *The failure of family courts to protect children from abuse in custody disputes*, (Eds. E. St. Charles & L. Crook), Our Children Charitable Foundation, Los Gatos, 1999

59) Marianne Hester and Lorraine Radford, 1996, *Ibid*.

60) Lundy R. Bancroft, 1998, *Ibid*.

61) *Исцо*.

62) Robert E., Emery, Randy K. Otto, William T. O'Donohue, "A Critical Assessment of Child Custody Evaluations: Limited Science and a Flawed System", *Psychological Science in the Public Interest*, SAGE Publication, 1/2005, pp. 1–29.

63) David Mandel, "Child Welfare and Domestic Violence: Tackling the Themes and Thorny Questions That Stand in the Way of Collaboration and Improvement of Child Welfare Practice", *Violence Against Women*, SAGE Publications, 5/2010, p. 530.

Наводи се и да су стручњаци под великим оптерећењем поверених овлашћења, за шта је потребна добра квалификација и искуство, али и довољно ресурса, што није случај у социјалним службама⁶⁴). И вишеструка улога социјалних радника/са, која укључује идентификовање потреба и проблема, пружање информација, успостављање поверења, идентификовање снага, усмерени рад према циљевима и оснаживање клијенткиња да постигну аутономију, али и обавезу процена за потребе суда или покретања судских поступака, представља проблем⁶⁵), а по нашем мишљењу и потенцијални сукоб интереса. Истиче се и да стручне процене у овим околностима немају задовољавајућу поузданост, што праксу чини проблематичном.

Све наведено потврђује значај усмеравања професионалне пажње, у теоријском и практичном смислу на питања повезаности насиља према женама и злостављања и злоупотребе деце. Нису довољно истражени напори жена да се на дневној основи одупру насиљу и одговоре друштвеној дефиницији мајчинства, која пред њих ставља изразито високе захтеве. Феминистички оријентисане ауторке наглашавају да перспектива која укључује одсуство окривљавања жене, више практичне подршке и стављање фокуса на одговорност насилног мушкарца, показује да је најбољи начин да се заштити дете деловањем кроз заштиту и подршку његовој/њеној мајци⁶⁶). Због тога, иако се интереси жена и деце могу сукобити, осим када је то очигледно и представља нерешив случај, најефикаснији и најекономичнији начин да се помогне деци је да се схвати шта се дешава њиховој мајци и да се ради у савезу са њом⁶⁷). То захтева нову концептуализацију материнства у контексту насиља у партнерском односу, повезивање проблема са родним улогама и дистрибуцијом моћи, јасно именовање мушког насиља према женама, уз укључивање вишеструких жениних идентитета, различитих у различитим околностима⁶⁸).

64) Heather Douglas and Tamara Walsh, "Mothers, Domestic Violence, and Child Protection", *Violence Against Women*, SAGE Publications, 5/2010, p. 489.

65) Sieglinde A. Saenger, 2000. *Ibid.*

66) Redford & Hester, 2001, in Simon Lapierre, 2008. *Ibid.*, pp. 454

67) Mullender & Morley, 1994, in Simon Lapierre, 2008. *Ibid.*, pp. 456

68) Simon Lapierre, 2008. *Ibid.*

ЛИТЕРАТУРА

- Жегарац, Невенка и Мирослав Бркић, „Насиље у породици – могућности заштите и превенције“, у зборнику: Насиље над децом (приредио: Милисав Милисављевић), Факултет политичких наука, Београд, 1998.
- Игњатовић, Тања, „Из евиденције о насиљу у породици“, у зборнику: Од добрих намера до добре праксе, (приредиле: Тања Игњатовић и Бобана Мачановић), Аутономни женски центар, Београд, 2004.
- Игњатовић, Тања, „О насиљу у породици из евиденције центра за социјални рад у 2005“, у зборнику: За живот без страха, (приредила: Тања Игњатовић), Аутономни женски центар, Београд, 2006.
- Игњатовић, Тања, Последице које има насиље према женама у партнерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем, Аутономни женски центар и УНИЦЕФ, Београд, 2013.
- Игњатовић, Тања, „Родитељ није у могућности да заштити дете од злостављања другог родитеља – о чему се ради и шта је рађено“, Годишњи извештај Опсерваторије за праћење насиља према женама 2013, Мрежа Жене против насиља и Мрежа за европски женски лоби, Београд, 2014.
- Игњатовић, Тања, Драгица Павловић-Бабић, Марија Лукић, Делотворност системских механизма за спречавање насиља према женама и насиља у породици, Аутономни женски центар и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, 2015.
- Извештај о раду центара за социјални рад за 2011. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2012.
- Михић, Биљана, „Породично насиље над децом“, Темида – Часопис о виктимизацији, људским правима и роду, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2/2002.
- Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима, Влада Републике Србије, Београд, 2011.
- Петровић, Марија, Ивана Стевановић, Снежана Јовић, Лела Вельковић, Слађана Радуловић, Како до правосуђа по мери детета, Положај детета у грађанским судским поступцима у Републици Србији – поштовање и остваривање права на партиципацију и најбоље интересе детета у судским поступцима, Центар за права детета, Београд, 2015
- Петровић, Никола М., „Распрострањеност насиља у породици у Војводини“, у зборнику: Насиље у породици у Војводини, (приредила: Весна Николић-Ристановић), Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад, 2010.
- Препоруке Заштитника грађана: 17120 (31. 8. 2011); 1289 (21. 1. 2013); 6520 (7. 3. 2013); 7751 (19. 3. 2013); 9237 (1. 4. 2013); 11284 (16. 4. 2013); 29383 (10. 10. 2013); 30805 (24. 10. 2013), доступно: http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2012-02-07-14-03-33
- Посебни протокол о поступању центара за социјални рад – органа старатељства у случајевима насиља у породици и женама у партнерским односима, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд, 2013.

- Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад за 2012. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2013.
- Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад за 2014. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2015.
- Стевковић, Љиљана, „Карактеристике насиља над децом у породици и његове последице на здравље“, Темида – Часопис о виктимизацији, људским правима и роду, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 3/2006.
- Ajduković, Marina, Pečnik, Nina „Međugeneracijski prenos nasilja u obitelji“, у зборнику: *Nasilje nad ženama u obitelji*, (priredile: Marina Ajduković i Gordana Pavleković), Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.
- Appel, Anne E. and George W. Holden, “The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal”, *Journal of Family Psychology*, American Psychological Association, 12/1998
- Bala, Nicholas & John Schuman, “Allegations of Sexual Abuse when Parents have Separated”, *Canadian Family Law Quarterly*, Carswll, Toronto, 1999
- Bancroft, R. Lundy, “The batterer as a parent”, *Synergy*, Newsletter of the National Council of Juvenile and Family Court Judges, 1/2002
- Bancroft, R. Lundy, and Jay G. Silverman, „Assessing Risk to Children from Batterers“, *Quarterly E-Newsletter*, ABA Commission on Domestic Violence – Justice and Safety for Victim of Domestic Violence, 2006
- Bancroft, R. Lundy, *Understanding the Batterer in Custody and Visitation Disputes*, 1998, <http://www.thelizlibrary.org/liz/understanding-the-batterer-in-visitation-and-custody-disputes.pdf>
- Connell, Mary, “Parenting Plan Evaluation Standards and Guidelines for Psychologists: Setting the Frame”, *Behavioral Sciences and the Law*, John Wiley & Sons Ltd., 4/2010
- Conroy, Kathryn, „Child Witness to Domestic Violence“, (brief paper), 1994, <http://hosting.uua.alaska.edu/afhrm1/wacan/reports.html>
- Dallam, Stephanie J., “The Parental Alienation Syndrome: Is It Scientific?”, in: *The failure of family courts to protect children from abuse in custody disputes*, (Eds. E. St. Charles & L. Crook), Our Children Charitable Foundation, Los Gatos, 1999
- Davidson, Howard A., „Child Abuse and Domestic Violence Legal Connection and Controversies“, *Family Law Quarterly*, American Bar Association, 2/1995
- Douglas, Heather and Tamara Walsh, “Mothers, Domestic Violence, and Child Protection”, *Violence Against Women*, SAGE Publications, 5/2010.
- Edleson, Jeffrey L., „Children’s Witnessing of Adult Domestic Violence“, 1997, http://umn.academia.edu/JeffreyLEdleson/Papers/987171/Childrens_witnessing_of_adult_domestic_violence
- Edleson, Jeffrey L., „The Overlap Between Child Maltreatment and Woman Abuse“, *VAWnet.org*, National Resource Centre on Domestic Violence, 1999, <http://www.vawnet.org>;
- Emery, Robert E., and L. Laumann-Billings, “An overview of the nature, causes, and consequences of abusive family relationships: Toward differentiating maltreatment and violence”, *American Psychologist*, American Psychological Association, 2/1998

- Emery, Robert E., Randy K. Otto, William T. O'Donohue, "A Critical Assessment of Child Custody Evaluations: Limited Science and a Flawed System", *Psychological Science in the Public Interest*, SAGE Publication, 1/2005
- Eriksson, Maria and Hester, Marianne, „Violent Men as Good-enough Fathers? : A Look at England and Sweden“, *Violence Against Women*, Sage Publications, 7/2001
- Hester, Marianne and Lorraine Radford, *Domestic violence and child contact arrangements in England and Denmark*, The Policy Press & University of Bristol, Bristol, 1996
- Hester, Marianne, "Future Trends and Developments, Violence Against Women in Europe and East Asia", *Violence Against Women*, SAGE Publications, 12/2004
- Hester, Marianne, „The contradictory legal worlds faced by domestic violence victims“, in: *Violence against women in families and relationships: making and breaking connections* (Eds. Evan Stark & E. Buzawa), Praeger Publishers, New York, 2009
- Humphreys, Cathy, "Crossing the Great Divide: Response to Douglas and Walsh", *Violence Against Women*, SAGE Publications, 5/2010
- Kaufman Kantor, Glenda, Liza Little, "Defining the Boundaries of Child Neglect - When Does Domestic Violence Equate With Parental Failure to Protect?", *Journal of Interpersonal Violence*, SAGA Publication, 4/2003
- Kimmel, Michael S. "‘Gender symmetry’ in domestic violence: A substantive and methodological research review“, *Violence Against Women*, SAGA Publication, 11/2002
- Kitzmann, Katherine M., Noni K. Gaylord, Aimee R. Holt, and Erin D. Kenny, "Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, American Psychological Association, 2/2003
- Krug, Etienne G., Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano, *World report on violence and health*, World Health Organization, Geneva, 2002
- Lapierre, Simon, "Mothering in the context of domestic violence: the pervasiveness of a deficit model of mothering", *Child and Family Social Work*, Blackwell Publishing Ltd. 4/2008
- Mandel, David, "Child Welfare and Domestic Violence: Tackling the Themes and Thorny Questions That Stand in the Way of Collaboration and Improvement of Child Welfare Practice", *Violence Against Women*, SAGE Publications, 5/2010
- Maxwell, Gabrielle M., *Children and Family Violence: The Unnoticed Victims*, Office of the Commissioner for Children, New Zealand, 1994
- Quadrio, Carolyn, *Parental Alienation Syndrome in Family Court Disputes*, paper presented at the Child Sexual Abuse: Justice Response or Alternative Resolution Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Adelaide, 2003, http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/2003-abuse/quadrio.pdf
- Renner, Lynette M. „Intimate Partner Violence Victimization and Parenting Stress: Assessing the Mediating Role of Depressive Symptoms“, *Violence Against Women*, SAGE Publications, 11/2009

- Saenger, Sieglinde A., „Family Violence: A Review of the Dysfunctional Behavior Patterns“, presented at the 19th Annual BPD Conference, Minnesota Center Against Violence and Abuse, 2000
- Saunders, Daniel, “Child custody and visitation decisions in domestic violence cases: Legal trends, risk factors, and safety concerns”, *VAWnet.org*, National Resource Center on Domestic Violence, Harrisburg, 2007, <http://www.vawnet.org>
- Stark, Evan, „The Response of Health Systems to Violence against Women: Lessons Learned and Models of Good Practice“, Conference Papers, *Casualties of Violence – Violence Against Women: An Issue of Health*, Women’s Aid with support from Department of Health and Children, 2004
- Stark, Evan, “Rethinking Custody Evaluation in Cases Involving Domestic Violence”, *Journal of Child Custody*, Routledge, 6/2009
- Straton, Jack C., “What is Fair for Children of Abusive Men?” *Journal of the Task Group on Child Custody Issues*, The National Organization for Men Against Sexism (NOMAS), Portland State University, Portland, 1/1993
- Summers, Alicia, *Children’s Exposure to Domestic Violence, A Guide to Research and Resources*, Permanency Planning for Children Department, National Council of Juvenile and Family Court Judges, 2006
- Sutherland, T.J., „High Conflict Divorce or Stalking by Way of Family Court? The Empowerment of a Wealthy Abuser in Family Court Litigation: Linda v. Lyle - A Case Study“, *Massachusetts Family Law Journal*, Butterworth Legal Publishers, Boston, 1&2/2004.
- Tolman, Richard M., Jeffrey L. Edleson, *Intervention for Men Who Batter: A Review of Research*, Minnesota Center Against Violence and Abuse, 1995, <http://www.mincava.umn.edu/documents/toledl/toledl.html>
- Venier, Rachel, “Parental Rights and the Best Interests of the Child: Implications of the Adoption and Safe Families Act of 1997 on Domestic Violence Victims’ Rights”, *American University Journal of Gender, Social Policy & Law*, American University Washington College of Law, 2/2000

Tanja Ignjatovic

**UNDERSTANDING VIOLENCE
AGAINST WOMEN BY MANIPULATING
RELATIONSHIP WITH THE CHILDREN**

Resume

This paper addresses the difficulties that women with children confront when making the decision to leave their violent partner and break out of the violent relationship. Contrary to expectations, this period can be fraught with numerous risks of increased violence against women, or with newly emerging forms of violence. Some women report verbal threats, physical or mental violence, harassment, stalking, attacks directed at persons who support them, manipulation with institutional procedures and impoverishment. There is increased risk of

child abuse, decisions on child custody being challenged and children manipulated during visitation time, intimidation or violence against the mother, threats that the children will be harmed or abducted, or preventing contact between the mother and her children. This is the reason why even those women who were capable of breaking out of the situation of violence and able to cope with it, rarely put their needs above the needs of their children, which necessitates a negotiating process and accepting compromises at their detriment.

The research data confirms that violence against women and child abuse often go hand in hand. Awareness of the existing link between these two phenomena is rising in Serbia as well, and consequently, it is being named and researched. Our research, based on the reports of 170 women who have experienced violence, found that two thirds of the children (76,5%) have witnessed violence against their mothers and that as many as 46% of them have been exposed to direct (intentional or unintentional) violence by their fathers.

The harmful effect of violence on the children in their parents' intimate partner relationship is also well documented, although the findings are not unequivocal. Our research also indicates that mothers observe a series of harmful consequences with the children who have witnessed violence. They are manifested in the alteration of their habits, emotional reactions, social relations, including relations with their father, in weaker educational achievements, aggressive behavior, and also in the risk of becoming victims of peer violence. The period of exposure to violence and its current presence posed a risk for a higher incidence of the consequences entailed. Differences depending on the child's age have also been confirmed. However, no significant differences have been recorded in the girls' and boys' reactions to paternal violence. At the same time, institutional response was inappropriate or non-existent. The moving of children from their home for the protection of their security, even in situations when they were not separated from their mothers, lasted for an intolerably long time and was not duly complemented with an intervention concerning the perpetrator of violence.

Furthermore, the research of the effects of violence on parenthood and the parent-child relations within the intimate partner relationship is neither simple nor unequivocal. It is beyond any doubt that the consequences of violence on the mother's health and circumstances can affect her parenting competence and relations with the child. However, the numerous difficulties disappear within a relatively short period once violence has been stopped, whereas concrete support and therapeutic activities with the mother and children show positive effects. At the same time, parenting competences of the violent man-father towards

his wife-mother of the children, and his role concerning the children are pushed to the margins. This means that, often, there will be no restrictions (whatsoever) imposed to him, which will enable him to continue controlling the partner relationship by abusing his parental rights. Inclusion in the program for perpetrators of violence does not necessarily guarantee the ending of violence, especially of its manipulative forms. This allows for “drawing in” of children into the situation of violence in various ways, in which they develop diverse strategies to protect themselves and their mothers. The father’s manipulative tactics can directly influence the children expressing their “wish” concerning custody and the visiting patterns with the other parent.

The complexity of the problem and the fragmented approach to conceptualizing the key phenomena are considered to be at the root of the difficulties posed to experts in proceeding with assessments, decisions and interventions. Part of the problem also lies in the situation being regarded as a communication and marital conflict (and not violence), favoring the concept of shared parenthood (equal rights of both parents), a broadly and imprecisely set standard of the child’s best interest, problems in interpreting the child’s “preference”, and social constructs imposing higher expectations on mothers, including systemic and gender bias. Furthermore, the pressure felt by the experts because of the competences they have been entrusted with, coupled with a lack of knowledge and resources, partly account for the problem as well.

All the above confirms the importance of directing professional attention (in the theoretical and practical sense) to issues concerning the link between violence against women and manipulation of children. Discontinuing the practice of blaming women and boosting practical support, while focusing on the accountability of the violent man, proves to be the way of protecting children by providing protection and support to their mothers, in accordance with the principles that have been proclaimed in Serbia.

Key words: violence in intimate partner relationship, separation and divorce, child abuse, parenthood in the context of violence, the woman’s and children’s security, experts’ responsibility.

* Овај рад је примљен 12. новембра 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 18. децембра 2015. године.